

Prof. dr Radenko S. Krulj

Mr Zvezdan Arsić

Filozofski fakultet
Kosovska Mitrovica

UDK: 371.95

ISSN 1820 - 1911, 14 (2008), p. 345-353

OSNOVNE PRETPOSTAVKE I USLOVI ZA RAZVOJ DAROVITOSTI I KREATIVNOSTI U PORODICI

***Rezime:** Opšte je poznato, da porodica predstavlja specifičnu društvenu grupu koja je nastala na određenom stupnju razvoja ljudskog društva. U toku svog istorijskog razvoja, prolazila je kroz različite stupnjeve i etape, ali je uvek briga za čuvanje, negu i vaspitanje svog podmlatka, bila i ostala njena primarna funkcija.*

S obzirom na to, da u porodici dete stiče prvo vaspitanje i obrazovanje, možemo reći da ona predstavlja nezamenljiv činilac u formiranju ličnosti deteta. Takođe, porodica ima veoma važnu ulogu i u ostvarivanju cilja i zadataka vaspitanja i obrazovanja, kao i u ostvarivanju vaspitno-obrazovne funkcije škole uopšte. Imajući na umu prethodno navedene konstatacije, možemo da zaključimo da porodica ima nezamenljivu ulogu i u procesu razvoja darovitosti i kreativnosti, od čega, u velikoj meri zavisi i razvoj čitave društvene zajednice. No, da bi porodica mogla da bude aktivan učesnik u procesu razvoja darovitosti i kreativnosti kod dece, ona mora da zadovolji neke osnovne pretpostavke i uslove, kojima će u ovom radu biti posvećena posebna pažnja.

***Gljučne reči:** porodica, darovitost, kreativnost, škola, nastava.*

Veliki broj autora koji su se tokom razvoja društva interesovali za probleme vaspitanja i razvitka ličnosti, odavno su uočili da je porodica jedan od najznačajnijih faktora koji učestvuju u procesu vaspitanja i obrazovanja. Danas se već, i na osnovu empirijski proveranih saznanja, može govoriti o velikom i nezamenljivom uticaju koji porodica ima u formiranju ličnosti. Ta istraživanja pokazuju da porodica u razvoju mladog ljudskog bića ima izuzetan značaj i da je njeno dejstvo nekada jače nego dejstvo drugih, celishodnije organizovanih činilaca vaspitanja i obrazovanja. Takođe, rezultati brojnih empirijskih istraživanja pokazuju, da i najbolje organizovane institucionalne ustanove nisu u stanju da zamene porodicu i da omoguće neometan emocionalni, intelektualni, socijalni, pa čak i telesni razvoj dece. U roditeljskom domu dete dobija prve, osnovne pojmove o spoljnjem svetu, o vladanju i radu, o odnosima prema svojim vršnjacima, starijima i društvu, o svemu što

je istinito, moralno, prosperitetno i dobro, tj. u porodici se detetu usađuju prva saznanja za njegov budući razvoj.

S obzirom na činjenicu da od stepena razvoja intelektualnih i kreativnih potencijala kod učenika u velikoj meri zavisi progres i prosperitet čitave društvene zajednice, značaj i uloga porodice još više dobijaju na aktuelnosti. Međutim, uporedo sa razvojem shvatanja o značaju i ulozi porodice koju ona ima u psiho-fizičkom i intelektualnom razvoju dece, postavlja se i pitanje, koje su to osnovne pretpostavke i uslovi od kojih taj razvoj zavisi. Normalno, s tim u vezi, nameće se i problem optimalanog razvoja kreativnih sposobnosti i darovitosti u porodičnim uslovima. Imajući to na umu, pre nego što ukažemo na osnovne pretpostavke i uslove za razvoj darovitosti i kreativnosti u porodici, smatramo da je, najpre, neophodno da adekvatnu pažnju posvetimo najkarakterističnijim shvatanjima iz kojih proizilazi njena definicija. Takođe, određenu pažnju potrebno je posvetiti i određenim problemima koji proističu iz porodičnih odnosa od kojih u direktnoj meri zavisi razvoj ličnosti uopšte, a samim tim i razvoj darovitosti i kreativnosti kod dece na školskom stupnju njihovog razvoja.

Razvoj shvatanja o porodici i njenom uticaju na razvoj ličnosti

Nesumljivo je da porodica, a pre svega roditelji imaju presudan uticaj za razvoj ličnosti, a posebno kada je reč o razvoju darovitosti i kreativnosti kod učenika. Ova konstatacija se temelji na više faktora, a jedan od bitnijih odnosi se na činjenicu da je porodica primarna socijalna sredina u kojoj počinje i završava se psiho-fizički i intelektualni razvoj deteta-učenika. To je sredina u kojoj se najpre začinju određeni procesi, za čiju realizaciju je potrebna određena podrška koju deca svakako trebaju.

Analizirajući literaturu koja se podrobije bavi problemom porodice, doći ćemo do zaključka da među autorima postoji dosta visok stepen saglasnosti kada je u pitanju njena opšta definicija. Naime, porodica se najčešće definiše kao istorijski promenljiv društveni oblik u čijim se okvirima odvija proces reprodukcije društvenih jedinki.¹ U najširem smislu, dakle, porodica predstavlja

¹ Milić, A. - Berković, E. - Petrović, R., (1981), *Domaćinstvo, porodica i brak u Jugoslaviji; društveno-kulturni, ekonomski i demografski aspekti promene porodične organizacije*, Institut za sociološka istraživanja, Beograd, str. 18;

sveukupnost socijalnih, ekonomskih i interpersonalnih odnosa između osoba koje su u srodstvu. U užem smislu, pod porodicom se podrazumevaju odnosi i strukture koje su nastale kao izraz bio-socijalnog povezivanja jedinki u procesu prirodne reprodukcije.²

U toku svog istorijskog razvoja, porodica je preživela razne transformacije, ali bez obzira na to, suština njene ključne uloge odnosi se na učešće i posredovanje u prenošenju moralnih, socijalnih i drugih vrednosti društva, a sve u cilju obezbeđivanja uslova za intelektualni, socijalni, emocionalni, moralni i fizički razvoj deteta. Prema opštem mišljenju, mogućnosti i oblici delovanja porodice i procesu razvoja ličnosti deteta, a kasnije i učenika, su brojne i raznovrsne, a zavise od društvenih i kulturnih okvira sredine u kojima porodica egzistira. Uloga porodice se u procesu socijalizacije učenika obično smatra suštinskom pa je, shodno tome, ona predmet interesovanja mnogih pedagoga i psihologa i onda kada treba tražiti potencijale od kojih zavisi razvoj darovitosti i kreativnosti kod učenika.

Darovitost i kreativnost, terminološko i pojmovno razjašnjenje

Za uspeh u bilo kojoj aktivnosti ili delatnosti potrebno je, pre svega, adekvatno poznavanje njenih osnovnih karakteristika što se odnosi i na razvoj darovitosti i kreativnosti kod učenika. Međutim, u ovom domenu javljaju se određeni problemi od čijeg pravovremenog i adekvatnog rešavanja zavisi uspeh čitavog jednog ciklusa u razvoju dece. Sa aspekta problema koji je predmet našeg interesovanja, potrebno je, najpre, razrešiti određene nesuglasice na relaciji darovitost - kreativnost koje su, pre svega, posledica veoma neujednačene terminologije. Naime, ne mali broj autora u istom ili veoma sličnom značenju, upotrebljavaju termine darovit, kreativan, talentovan, genijalan, originalan, što dovodi do mnogih nesporazuma u ovom domenu. Za njihovo prevazilaženje, koje predstavlja važan korak za uspeh učenika u raznim poljima njihove aktivnosti i delatnosti, potrebno uvićanje razlike između pojmova darovitost i kreativnost.

Dublja analiza dostupne literaturu koja se bliže bavi ovim problemom ukazuje, da je termin „darovito dete“ postao sinonim za

² Piorokovska- Petrović, K., (1990), *Dete u nepotpunoj porodici*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, str. 213;

izraz „dete sa visokim koeficijentom inteligencije“, što dovodi do toga da se darovitim detetom smatra natprosečno inteligentno dete, bez upuštanja u istraživanje specifičnih osobina koje tu darovitost oblikuju. Ovakav odnos prema ovom problemu otvara pitanje kriterijuma, tj. postavlja se pitanje koju ćemo decu smatrati darovitim. Pokušavajući da reše ovaj problem, neki autori su kao graničnik odredili koeficijent inteligencije od 140,³ što je veoma jednostrano, budući da je veoma iluzorno govoriti o tome da je dete sa koeficijentom inteligencije od 140 darovito, dok recimo ono sa koeficijentom od 139 nije.

R.F. De Haan i R.J. Havighurst smatraju darovitim „svako dete koje ima izvesnu sposobnost jače izraženu i koja mu može pomoći da više doprinese blagostanju i kvalitetu društva u kome živi“.⁴ Analiza ove definicije ukazuje na njenu širinu, a autori su u njenom obrazloženju naveli više vrsta sposobnosti koje treba uzeti u obzir prilikom identifikovanja darovite dece, tako da navode opštu intelektualnu sposobnost, sposobnost za ostvarivanje visokog učinka u oblasti upravljanja, talenat za matematiku, umetnost i sl. Međutim ono što je posebno interesantno kod ovih autora, odnosi se na kriterijume, darovitosti, tako da oni razlikuju „prvorazredno“ i „drugorazredno“ darovitu decu, pri čemu decu čiji se rezultati nalaze u okviru rezultata koje je ostvarilo 1% ispitanika sa najboljim rezultatima smatraju „prvorazredno darovitom decom“, dok ostatak od 10% najboljih „drugorazredno darovitom decom“.⁵

Međutim, bez obzira na to što je učinak testovima inteligencije još uvek osnovni faktor pri identifikaciji darovitih učenika, definicije darovitosti se proširuju, tako da se sve više faktora ispituje i uzima u obzir prilikom utvrđivanja darovitosti. Tako npr. Dušan \orđević kaže „da su obdareni svi oni koji postižu natprosečne rezultate u bilo kojoj teorijskoj ili praktičnoj društveno korisnoj aktivnosti“.⁶

Tokom razvoja određenih osobina koje su karakteristične za darovitu decu, jedna od njih se vremenom izdvojila, tako da je

³ Čandrlić, J., (1988), *Kreativni učenici i nastavni proces*, Izdavački centar, Rijeka, str. 12;

⁴ Grupa autora, (1981), *Obdareno dete -izbor tekstova iz stručne literature (prevod sa engleskog)*, Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd, str. 1;

⁵ *Isto*, str. 2;

⁶ \orđević, D., (1976), *Pedagoška psihologija*, Radnički univerzitet Novi Beograd, Beograd, str. 253;

počelo njeno samostalno istraživanje i proučavanje. Ta specifično izražena osobina darovitih učenika odnosi se na kreativnost, tako da se o njoj danas ne govori kao jednoj od sposobnosti koja se nabraja prilikom definisanja darovitosti, već je to pre svega, specifična aktivnost odnosno sposobnost koja je u većoj ili manjoj korelaciji sa više kognitivnih osobina, ali ipak toliko specifična da zaslužuje posebno zanimanje i proučavanje.

Prilikom definisanja kreativnosti generalno možemo razlikovati dva osnovna pristupa, koja se uslovno mogu svesti na shvatanje ovog pojma u užem i širem smislu. Pri tome, kriterijum stvaralaštva se može odrediti ili s obzirom na tvorevinu ili s obzirom na karakteristike misaonog procesa. Autori koji uvažavaju prvi kriterijum a koji se inače smatra kao strožiji, tvrde da o originalnosti, kao najvažnijoj karakteristici stvaralačkog produkta ili procesa, možemo govoriti samo kada dobijemo neponovljive, jednokratne ideje i tvorevine, čime se kreativnost ograničava na retke izuzetke u umetnosti i nauci. U okviru drugog pristupa, kreativnost se najčešće povezuje sa divergentnim mišljenjem, s čim su u vezi originalnost, imaginativnost, jedinstven način rešavanja problema itd.

Kreativnost se, dakle, obično određuje kao proces ili produkt, ali se prilikom određivanja može vezati i za ličnost ili neku od karakteristika sredine u kojoj ličnost živi i radi. Međutim, u većini slučajeva kreativnost se vezuje za stvaranje nečeg novog ili originalnog, tako da se pod kreativnošću podrazumeva i davanje originalnih ideja, zauzimanje drugačijeg stanovišta ili nov način pristupa problemu, uspešan iskorak u nepoznato, otvorenost prema objektivnoj stvarnosti, kombinovanje ideja ili uočavanje novih odnosa među pojavama. Takođe, prilikom definisanja kreativnosti, veoma često se susreću pojmovi poput mašte, radoznalosti, otkrića, inventivnosti, inovacije i sl. Na ovakve konstatacije navodi nas analiza nekih karakterističnih definicija kreativnosti, koje u literaturi najčešće susrećemo. Tako npr. J. Čandrić navodi definiciju koju je dao J. Nisbet, koji kreativnost definiše kao „sposobnost da se promene prihvate, prilagode, stvore ili odbiju“,⁷ pri čemu autor smatra, „da se shvatanje kreativnosti ne bi smelo svesti samo na interpretacije u smislu inventivnosti, originalnosti, ili recimo divergentnog mišljenja“.⁸ R.F. Dee Han i R.J. Havighurst,

⁷ Čandrić, J., (1988), *Kreativni učenici i nastavni proces*, Izdavački centar, Rijeka, str. 13;

⁸ Isto;

kreativnost definišu kao „osobinu koja vodi do stvaranja nečeg novog i posebnog, bilo da se radi o delu koje je novo za društvo ili za pojedinca koji ga stvara“.⁹ Sličan stav prema kreativnosti pokazuje i N. Filipović koji kaže da je kreativnost „takva aktivnost pojedinaca i zajednica u kojoj se nastoji da se ostvari i ostvaruje kvalitativno i kvantitativno progresivno menjanje realnosti sa kojom čovek dolazi u određeni neposredni i posredni dodir“.¹⁰ U istraživanjima, koja su u vezi sa kreativnošću sprovedena u poslednje vreme, kreativnost se najčešće vezuje za određene faktore za koje se pretpostavlja da je čine. Uvažavajući ovaj aspekt, kreativnost se najčešće određuje kao sposobnost za koju se smatra da je sastavljena od širokog kvantuma osobina koje svi članovi određene populacije poseduju na određenim stupnjevima razvoja, a kao faktori se navode asocijativna fluentnost i fluentnost ideja, originalnost, adaptivna i spontana fleksibilnost i sposobnost logičkog vrednovanja.

Pretpostavke i uslovi za razvoj darovitosti i kreativnosti u porodici

Ono što porodicu čini značajnim i nezamenljivim činiocem razvoja deteta je sama porodična sredina. Samo porodica ukoliko je emotivna zajednica, može detetu da omogući potpuni emotivni razvoj i psihičku sigurnost, što je veoma važan aspekt u procesu razvoja darovitosti i kreativnosti. Specifična uloga i značaj porodičnog vaspitanja, ogledaju se u tome što se u njoj postavljaju temelji za čitav kasniji razvitak deteta, a posebno onda kada je ono najneoformljenije i za vaspitno-obrazovne uticaje najprivlačnije, tj. kada je njegov razvitak najintenzivniji. Uz to vaspitni uticaji koje dete nosi uz porodice najduže traju i u jednom, veoma dugom periodu ih vrše ista lica kao vaspitači. Pored toga, vaspitanici, tj. deca i vaspitači tj. roditelji, povezani su dubokim emotivnim vezama, što se svakako odražava na uspeh dece u školi, a samim tim i na razvoj određenih sposobnosti među kojima se kao posebno značajne izdvajaju darovitost i kreativnost. Međutim, da bi uspeh u domenu razvoja darovitosti i kreativnosti bio na nivou koji garantuje njihovu punu afirmaciju, potrebno je da u porodici postoje, neke,

⁹ Grupa autora, (1981), *Obdareno dete -izbor tekstova iz stručne literature (prevod sa engleskog)*, Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd, str. 58;

¹⁰ Filipović, N., (1969), *Stvaralaštvo u nastavi*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, str. 18;

osnovne pretpostavke i uslovi za to. U najširem spektru zahteva koji se odnose na osnovne pretpostavke i uslove za uspešan razvoj darovitosti i kreativnosti u porodici, naročito se ističu sledeći:

-pozitivni međuporodični odnosi (međusobna ljubav, razumevanje i poštovanje);

-pozitivni ljudski kvaliteti roditelja i njihov autoritet (odnos roditelja prema društvenoj stvarnosti, prema drugim ljudima, prema radu i sl.);

-obavezni minimum opšte i pedagoške kulture roditelja i pravilno shvatanje uloge vaspitača i zadataka vaspitanja i obrazovanja od strane roditelja (roditelji kao vaspitači moraju imati osnovna i najnužnija znanja o cilju i zadacima vaspitanja i obrazovanja, kao i o uslovima, putevima i sredstvima pomoću kojih se oni ostvaruju, a takođe veoma je važno da shvate da su pred društvenom zajednicom odgovorni za vaspitanje svoje dece i da im je dužnost vaspitača jedna od najvažnijih i najodgovornijih);

-poznavanje psihofizičkog razvitka deteta i njegovih potreba i mogućnosti (roditelji moraju poznavati osnovne zakonomernosti psihofizičkog razvoja deteta, jer samo tako mogu doprineti optimalnom razvoju svoga deteta i izbeći nelagodnosti koje se mogu javiti precenjivanjem ili podcenjivanjem sposobnosti deteta, što je posebno značajno onda kada se darovitost i kreativnost nađu u disproporciji između nerealnih želja roditelja i stvarnih mogućnosti dece);

-povoljni materijalni i zdravstveno-higijenski uslovi (naročito treba istaći da porodica treba da poseduje adekvatan stambeni prostor u kome će dete imati svoj kutak za rad i odmor, da higijena bude na zavidnom nivou, da postoje uslovi za održavanje lične higijene i higijene stambenog prostora i sl.);

-povoljni uslovi za kulturni život porodice (kulturni nivo roditelja, mogućnost korišćenja sredstava za podizanje opšte kulture u porodici -štampa, knjige, radio i televizija, pristup internetu, mogućnost odlaska u bioskop, pozorište, na koncert, utakmicu, izložbu itd.).

Ukoliko su prethodno navedene pretpostavke i uslovi koj(e)i su međusobno uslovljeni i koje sa tog aspekta i treba posmatrati povoljni, utoliko su mogućnosti za uspešan razvoj i afirmaciju darovitosti i kreativnosti kod dece veći. Međutim, ni to nije pouzdan indikator njihovog optimalnog razvoja i afirmacije. U praksi se veoma često dešava da sve navedene pretpostavke i uslovi budu na odgovarajućem, zadovoljavajućem pa čak i optimalnom

nivou, a da izraženi potencijali koji ukazuju na darovitost i kreativnost kod učenika, ipak izostanu. Porodica je važan činilac samo dok normalno funkcioniše, a kada to prestane, može da dovede do teških posledica u pogledu normalnog razvitka dece, bez kojeg nema ni mogućnosti za razvoj sposobnosti kao što su darovitost i kreativnosti. Iz tih razloga, treba insistirati i stvarati uslove za postojanje i opstanak društveno stabilne i emocionalno i socijalno zdrave porodice koja će biti zasnovana na uzajamnoj privrženosti, poverenju i saradnji, koju će krasiti spremnost za iskrenu i pravu pomoć i razumevanje, što je najbolja osnova daljih dobrih odnosa, od kojih zavisi realizacija zahteva u pravcu razvoja darovitosti i kreativnosti, kako u samoj porodici, tako i u svim fazama dečjeg razvitka u redovnom sistemu školovanja, pa i kasnije kroz život.

Literatura:

- Grupa autora (1981), *Obdareno dete -izbor tekstova iz stručne literature (prevod sa engleskog)*, Jugoslovenski zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd;
- Vordević, D., (1976), *Pedagoška psihologija*, Radnički univerzitet Novi Beograd, Beograd;
- Milić, A., - Berković, E., - Petrović, R., (1981), *Domaćinstvo. porodica i brak u Jugoslaviji; društveno-kulturni, ekonomski i demografski aspekti promene porodične organizacije*, Institut za sociološka istraživanja, Beograd;
- Piorkovska -Petrović, K., (1990), *Detu u nepotpunoj porodici*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd;
- Filipović, N., (1969), *Stvaralaštvo u nastavi*, Zavod za izdavanje učenika, Sarajevo;
- Čandrić, J., (1988), *Kreativni učenici i nastavni proces*, Izdavački centar, Rijeka.

Radenko Krulj, PhD
Zvezdan Arsić, MA
Philosophical faculty
Kosovska Mitrovica

Basic Assumptions and Conditions for the Development of Giftedness and Creativity in a Family

Abstract: It is generally known that a family is a specific social group created at a certain level of human society development. During its historical development, it has gone through various stages and levels, but the concern to take

care, nurture and educate younger generations has always been and remained its primary function.

Since a child gains his/her education in a family, we could say that a family is an irreplaceable factor in the formation of child's personality. Furthermore, family has a very important role to play in the realization of aims and tasks of education, as well as in realization of educational function of school in general. Having the above made statements in mind, we could draw a conclusion that family has an inevitable role in the process of giftedness and creativity development, exerting great influence on the development of the whole social community. However, for a family to be an active participant in the process of giftedness and creativity development in young children, it has to meet some basic assumptions and preconditions the paper will dedicate special attention to.

Key words: family, giftedness, creativity, school, teaching.

